

Ruská báseň v moravské krajině (Poznámky na okraj vzniku subkultur)

Ivo Pospíšil

Pohyb obyvatelstva v dnešní době nelze ještě přirovnávat k stěhování národů, jak je známe z raného středověku, nicméně migrace začíná být velkým problémem a v podstatě plíživě mění etnologickou mapu světa: jsou to jednak pohyby z ohrožených asijských zemí do bohatších států (Německo, Francie, Dánsko, Švédsko), jednak "Drang nach Westen" východoevropských národů tam, kde jsou lepší pracovní příležitosti (Češi a Slováci v Rakousku a Německu, Ukrajinci a Rusové na Slovensku a v České republice). Současně se šíří i pohyb obrácený: zvednutí "železné opony" přilákalo do srdce Evropy podnikatele, učitele, managery, mezi nimi i národ, který trpí jistou kulturní vykořeněností - Američany, kteří se usadili zejména v Praze a vytvořili tu poměrně početnou komunitu s vlastní kulturní komunikací. Je to jakoby pokračování odvěkého amerického přitahování k starému kontinentu, které nám připomínají názvy románů těch z "Lost Generation" i jiných (Sbohem armádo, Komu zvoní hrana, Něžná je noc, O myších a lidech - všechno jsou, jak známo, citáty z britských autorů). Velké národy jsou sice novým domovem přitahovány, ale současně si chtějí svou vlast vézt s sebou, nepřipustili by jazykovou a kulturní asimilaci. Takový je i problém Rusů a do jisté míry i Ukrajinců, kteří se u nás dočasně nebo natrvalo usadili. Prof. Lubomír Ďurovič se v 70. a 80. letech na univerzitě v Lundu zabýval například jazykovou situací imigrantů z bývalé Jugoslávie, kteří se ve Švédsku usazovali; pravděpodobně již přišel čas, abychom i my začali provádět předběžné sondy do kulturního habitu ruských a ukrajinských přistěhovalců.

V roce 1993 vyšel v Brně svazek ruských veršů Ljubov Nikandrovny Vondrouškové *Megagercy serdca*. Básně vznikaly jako výsledek autorčina mimořádně citlivého vnímání přírody, lidí a také nového prostředí. Básnička Vondroušková, předtím Galkinová a pak Gorbačovová, pravidelně přispívala do periodik v Syzrani, Volgogradě a Dagestánu. Když se provdala za Čecha, přestěhovala se do našeho regionu a musela se vyrovnávat nejen s neznámým prostředím, ale také se steskem po Rusku. Pro ilustraci uvádím část rozhovoru, který jsem s Ljubov Vondrouškovou vedl v létě 1994:

Paní Vondroušková, kdesi píšete, že trojka je pro vás osudové číslo. Co tím myslíte?

Jednak jsem se narodila 3. ledna, porodila jsem 3 děti, jednak si myslím, že trojka, do třetice všeho dobrého je pro mě skutečně určitým životním východiskem.

Kdy jste začala psát básně?

Když mi bylo osmnáct. Verše jsem skládala živelně, draly se ze mě, psala jsem tehdy ovšem také prózu, pohádky, povídky, reportáže a črty.

Naše chápání poezie je však poněkud jiné než ruské. U nás se spíše dá na metaforu, u vás stavíte víc na melodičnost, rytmičnost, na zvuku.

To je pravda. Nešlo mně však jen o melodičnost - ostatně poezii chápu především jako píseň bez hudby (hudbu miluji!) - ale také o náznaky a zhuštěné vyjádření, které na malé ploše řekne mnohem víc než v dlouhém prozaickém výtvoru.

Jaké byly vaše vzory?

V mládí jsem hodně četla Lermontova, pak Achmatovovou, Cvetajevovou, Jesenina, Bloka, Chajjána. Ostrže jsem vnímala zejména jejich přírodní lyriku.

Proč jste si vzala Čecha?

S Ivanem Vondrouškem jsem se seznámila v Brně, později přijel k nám do Ruska. Zde jsme se také vzali a nakonec jsem se přestěhovala. Dva roky jsem pracovala ve fonotéce Čs. rozhlasu v Brně. Jsem absolventka školy ministerstva lehkého průmyslu. Ted' doma trochu šiju, čtu a píšu básně. Mimochodem - kromě poezie mě vždy zajímalo malířství. Vyžaduje totiž - stejně jako poezie - pozorné vnímání druhého člověka, nutí vycítit jeho povahu.

Jak se díváte na české nebo moravské prostředí?

V devatenácti letech jsem napsala báseň, která jako by předvídala mou budoucnost; básníci jsou někdy jako věšci. Moraváci jsou Rusům svou mentalitou blížci - nevidím mezi nimi podstatný rozdíl. Přechodně bydlím v Mokré u Brna a hned zpočátku - i přes některé nepříjemnosti - jsem toto prostředí chápala jako pohádku. Je tu krásná příroda a krásní lidé.

Dostojevskij v řadě svých děl - včetně Idiota s postavou Nastasji Filippovny - popsal tzv. femme fatale. Ruský bývají v našem prostředí často vnímány právě takto; i Julius Zeyer má ve svém díle řadu takových postav. Femme

fatale, žena budící rozruch, nejistotu, pronikající do lidských osudů. Jak je to s vámi?

Myslím, že nejsem femme fatale. Spíš se snažím přinášet svým spoluobčanům klid, vnášet pohodu do jejich života, pomáhat - pokud je to možné - v jejich krizích. Chtěla bych vrátit to dobro, které mně moravští přátelé poskytli v prvních dnech mého života v Brně.

Přemýšlíte o technologii básnické tvorby, uvědomujete si třeba rytmus a rým, konstruuje je?

Moc nad verši nepřemýšlím, jdou ze mě živelně. Vybaví se mně dvě tři slova a kolem nich pak "namotávám" celou báseň.

Čtete také něco z české literatury?

Horzně se mi líbil J. K. Tyl jako dramatik a povídkář, z novější literatury mám ráda Josefa Suchého, který je spjat s naším regionem. Myslím, že vnímá svět jako já.

* * *

Zvýšená senzibilita, která je charakteristická pro každého básníka, je pozorovatelná v jednání, chování a zejména v samotné básnické tvorbě Ljubov Vondrouškové. Souvisí to pak se schopností rychle navazovat přátelské osobní kontakty, vycítit blízké lidi. Básniřce Vondrouškové se tak podařilo najít i českou překladatelku svých veršů a přítelkyni Vlastu Žáčkovu z Mokrého. Necelé tři roky po publikaci ruské sbírky vychází její český překlad pod názvem *Megahertze srdce* s podtitulem *Poetický sešit*. Básně přeložila Vlasta Žáčková, jednu přebásnil syn autorky z prvního manželství Alexandr Gorbačov.

Překlad sětel leccos z ruského originálu; metajazyk ruské poezie totiž stále těžší z napětí mezi běžným lexikem a vrstvami církevněslovanskými, které jsou tradičně chápány jako "vysoký" básnický styl. To ovšem v češtině neumíme nebo nejsme schopni najít adekvátní stylové vrstvy; prostý archaismus nevyvolá onu atmosféru jako "z jiného světa", tedy z blízkého, ale současně cizího jazyka. Problémem je také druhý nejvýraznější zvukový prostředek - rým. Ruština díky dynamickému přízvuku a redukci poskytuje více příležitostí, v češtině se rým daří jen vynalézavým (jako byli například Jaroslav Vrchlický, i když i některé jeho básně trpí "umělostí" rýmových konstrukcí, nebo Vítězslav Nezval). Základním lyrickým žánrem Ljubov Vondrouškové je přírodní a milostná lyrika: ta však tvoří často žánrové podloží reflexivní nadstavby. *Megahertze srdce* jsou sbírkou bloudění, hledání, zachycování a spočinutí. Je to v jistém smyslu básniřčin lyrický životopis, v němž nejúporněji utazenými

uzly jsou milostné vztahy a niterný, rozdírající rozpor mezi starou a novou vlastí. I když Vondroušková založila svou poezii na tradičním ruském básnickém lexiku a melodičnosti, nevzdává se překvapivé metafory, která se vbodne do plynule melodického toku básně ("ruce jako krabi lezou po strunách", "na dně mojí duše rozvřel se prach", "slunce padá k nohám Moravy krůpějemi hroznů", "mraky jsou samá díra", "bolest sevřela mé srdce do medvědíh tlap").

Megahertze srdce mají již českou podobu, ale čiší z nich ruská obraznost: blízkost přírodním živlům, poetika domova, loučení, rozhraničení (zápraží), rozpory duše a těla, panteistické splynutí s přírodou (v básni *Srpen* slunce vychází jako bochnik chleba, kouří se z něho na talíři nebes, obilné klasy padají na ramena) a také apoteóza utrpení (bolest, osamění, vina, odpuštění, rozhrěšení, samota, tíha životního břemene aj.). Poezie Ljubov Vondrouškové se vyznačuje **prostorovostí**, schopností pojmut do sebe koordináty přírody, domova a vesmíru: "*Hned vedle kostela/ vyrostl betonový dům/ a svými rameny/ mřítl až k oblakům.// Lesk zlata na věžích/pozvolna pohasínal./ Na opuštěném chóru/ už jenom vítr zpíval.// Tak umírala víra/ s bolestí splývala v jedno./ Křik k nebi trčel/ jak ulomené žebro.*"

V roce 1996 připravila básnířka další svazek ruských básní. Na rozdíl od předchozí ruské sbírky a jejího českého překladu převažuje meditativní lyrika připomínající některé verše Mariny Cvetajevové: "Tak prizračna v okonnom dne/ Tumannaja, čužaja radost'.../I okol'covannyje dve/ Ruki vysokich radug...// Drobítsja chrupkij mir v okne/ I režet glaz oskolkom sveta.../ Letjat, tancuju, list'ja s vetok,/ Napomniv č'ju-to svad'bu mne..." Oproti lyrice, v níž se člověk noří do přírodních vln nebo do nezadržitelné milostné křeče (báseň *Políbek ze sb. Megahertze srdce*: "Na rozhraní nebe a země,/ na zápraží dne a noci/ tvé rty přikradly se ke mně/ bez lásky plné moci.[...] Paprsek něhy po ostří meče prošel/ na jediný okamžik jsi moje vyprahlé rty našel./ Nahé rameno nestoudně do tmy svítí...") je tu spíše introvertní prožívání, vyšší míra oduševnělosti, za níž však stále prosvitají smyslově konkrétní, ostré vjemy ("Ja pomnju: ot menja ušla duša.../Ne protestuju, i ne voznikaju,/ kak budto nikomu ne nužnyj kamen',/ U nog ležalo telo, ne dyša...// Ne znaju, najavu li vo sne/ Duša ko mne vernulas' obnovlennoj,/ Ja tol'ko pomnju: v lunnoj polyn'je/ Struilsja vozduch čistyj i studennyj...").

Takto se zatím jeví básnický vývoj Ljubov Vondrouškové, která životem a tvorbou spojila Rusko s Moravou. Nezdá se, že by se někdy stala českou básnířkou; nicméně její ruské verše a jejich české překlady patří k tenkému pramínku ruské subkultury mezi západními Slovy, subkultury, která má poněkud jinou povahu než organizovaná literární činnost, například ruské emigrace v Německu, Francii nebo USA. Spíše než o vytváření vlastního

kulturního a uměleckého okruhu jde tu o poetiku permanentního střetávání dvou prostředí a dvou způsobů života, dvou způsobů vnímání, jde tu o jejich prolínání, o jistou agresi, hyperbolizovanou dynamiku a vytrvalou neúnavnost, které jsou nezbytným doprovodným momentem jakéhokoli kontaktu, zvláště takového, který je nevyhnutelný, takřkajíc osudový a magicky vábíci...

V roce 1993 zahájilo svou činnost Mezinárodní centrum a muzeum rodiny Rerichových v Moskvě

Rodinu malíře, spisovatele, básníka, filozofa a vědce Nikolaje Konstantinoviče Rericha (1874-1947) jistě netřeba představovat. Patřila k duchovním pilířům Ruska a myšlenkám, obsaženým v díle a odkazu Nikolaje Rericha, jeho ženy Jeleny Ivanovny roz. Šapošnikovové (1879-1955) a jejich synů Jurije a Svjatoslava (Jurij (1902-1960) proslul jako jazykovědec a orientalista, Svjatoslav (1904-1993) pak jako pokračovatel v otcově malířském odkazu) je dodnes věnována nemalá pozornost odborníků celého světa. Po mnoho let existuje v Německu, Švýcarsku, USA, Mexiku, Indii a jiných zemích rozsáhlá síť institucí, které se zabývají popularizací a šířením duchovního odkazu tohoto originálního myslitele a umělce. Fakt, že jeden z nejunikátnějších památníků, věnovaných životu a dílu Nikolaje Rericha, byl založen v Moskvě, je zcela pochopitelný a logický; méně logickou (i když pochopitelnou) zůstává skutečnost, že se tak stalo teprve začátkem 90. let. Teprve v epoše duchovní a politické obrody Ruska mohly dojít myšlenky a dílo Nikolaje Konstantinoviče Rericha oficiálního uznání a stát se dostupnými širokým vrstvám národa.

Předpokladem úspěšné realizace tohoto náročného projektu bylo získání rodinného archívu Rerichových, který se nacházel v Indii u Svjatoslava Nikolajeviče Rericha. Ačkoli si velmi přál, aby byl duchovní odkaz jeho rodičů spolu s hmotnými relikviemi uložen v zemi, ze které vzešel, jevil se jeho přání dlouhou dobu zcela nereálným. Politická situace v tehdejší Sovětské svazu bránila jak duchovnímu, tak i materiálnímu návratu veškerých hodnot uložených v archívu rodiny Rerichových. (Vždyť i pouhá četba Živé etiky se nezdá stávala důvodem k politickému pronásledování!) Přesto se již tehdy (psal se rok 1972) začal Svjatoslav Nikolajevič spolu s malou skupinkou nadšenců intenzivně zabývat myšlenkou převozu archívu na ruskou půdu. Duchovní patronkou tohoto plánu byla Ludmila Vasiljevna Šapošnikovová, zanícená indoložka a znalkyně díla N. K. Rericha, žena, která své nadšení pro Rerichovy myšlenky